

Тема 1. Логіка правника: загальна характеристика

1.1. Предмет та завдання юридичної логіки

1.2. Основні етапи розвитку логіки

1.3. Значення логіки юридичної у формуванні логічної культури мислення юриста

Ключові терміни та поняття: юридична логіка, логіка античності, середньовічна логіка, логіка нового часу, культура мислення юриста, юридична діяльність.

1.1. Предмет та завдання юридичної логіки

Логіка – вид знань, що розглядає застосування загальної логіки в конкретній специфічній сфері людської діяльності – юриспруденції. Логіка охоплює всі положення науки логіки, демонструючи водночас їх особливості та значення для юридичної діяльності. Оскільки вона є галуззю практичної логіки та результатом взаємодії логіки та юриспруденції, то в ній повинні не тільки співіснувати, а й взаємодіяти два напрями досліджень: від логіки до права (прикладна логіка) та від права до логіки (логогенез, протологіка).

Юридична логіка гармонізує прикладний та креативний аспекти вивчення формального мислення, забезпечує не тільки адекватне розуміння взаємодії логіки та права, але й їх подальший розвиток, удосконалення з метою досягнення цілісного, гармонійного буття людини.

Отож усі юридичні дослідження вимагають повноти дотримання логічної форми, законів і правил міркування, вони надають логіці виняткової актуальності, що має юридичну значущість. Логіка, її закони та правила входять до предмета юридичної діяльності.

Юридична діяльність – це система юридично значущих, законодавчо регламентованих дій та операцій, спрямована на задоволення публічних і приватних інтересів. Вона являє собою різновид соціальної діяльності. Їй притаманні основні риси будь-якої соціальної діяльності: предметність, доцільність, упорядкованість, вибірковість, системність, планомірність, самоорганізованість тощо.

Підпадаючи під сферу правового регулювання, соціальна діяльність одержує юридичні властивості, які дозволяють розглядати її як самостійний вид діяльності.

Вона є різноманітною й охоплює такі напрями, як правотворчість (законодавча діяльність), правовстановлення (визнання й юридичне закріплення прав і обов'язків особи) та правозастосування (правосуддя, правовий захист, правова охорона). У всіх цих виявах юридична діяльність пов'язана з вирішенням правових питань. І рішення має обов'язкову силу, якщо відповідає правовим законам та законам логіки; у протилежному випадку – воно юридично нікчемне і не потребує виконання. Тому важливо **розуміти значення логіки для юридичної діяльності**.

1. Юридична діяльність – діяльність виключно розумова. Як і будь-яка інша діяльність, юридична діяльність складається з таких основних компонентів: мотиваційного, інтелектуального, фізичного та духовного. Останній визначає зміст і соціальну спрямованість діяльності та впливає на відповідальність особи за реалізовану діяльність.

2. В юридичній діяльності поряд із загальними використовуються також спеціальні правові поняття, є **своя юридична мова**.

3. Юридична діяльність має переважно опосередкований характер.

4. Юридична діяльність – **пізнавальна діяльність**, а будь-яке пізнання відбувається в логічній формі.

5. Юридична діяльність – діяльність, спрямована на встановлення істини, тобто відповідність між юридичною оцінкою та висновками про фактичні обставини події.

6. Юридична діяльність – **процедурна діяльність**, яка виконується в певному порядку, регламентованому законом.

7. Юридична діяльність – діяльність, пов'язана з **доказуванням**.

8. За правилами юридичної логіки вирішуються також організаційні, тактичні та методичні питання юридичної діяльності.

Отже, юридична логіка посідає в юридичній діяльності важливе місце, впливаючи на якість юридичних положень, висновків і рішень, а також забезпечуючи аналіз юридичних фактів.

1.2. Основні етапи розвитку логіки

Логіка античності (VI ст. до н. е.). Виникнення логіки належить до тих часів, які німецький учений К. Ясперс визначив як «осьовий час». У цей період (VI–V ст. до н. е.) одразу в декількох центрах тодішньої цивілізації – *Китаї, Ірані, Греції та Індії* формується і розвивається логіка (а саме: формальна) як окрема філософська дисципліна.

Незважаючи на тривалий період і особливий підхід до розвитку логіки, в Стародавній Індії склалась її лише одна завершена система – **навья-ньяя**, що в перекладі означає «нова логіка». Тут логіку розглядають як нову науку, яка сприяє більш повному та об'єктивному пізнанню себе і навколишнього світу, а також отриманню правдивої інформації.

Виникнення логіки Стародавнього *Китаю*, за даними сучасних учених-істориків, відбувалося в періоди *Чуньцю і Чжаньго*, які відомі завдяки виникненню нового поняття «філософська дискусія». Серед відомих представників філософських учень, які розвивали ідеї логіки, варто виокремити *Конфуція та Моцзи*.

До філософських шкіл, які тоді були у Китаї, можна віднести **мінцзе** (школа імен), **фацзя** (школа законів), **жуцзя** (розвивала конфуціанські ідеї) і **моцзя** (школа моїстів). Унаслідок діяльності цих шкіл поступово формувалася більш-менш струнка система логіки.

Найдокладніше теоретичні проблеми логіки були розроблені та систематизовані в *Стародавній Греції*. Саме тут проблеми логіки були розглянуті та розроблені найдокладніше. Логічні питання розглядали такі філософи, як *Парменід і Зенон* (представники елейської філософської школи), *Геракліт, софісти Протагор, Горгій та інші, Демокріт і Арістотель*. Діяльність цих філософів стосувалася питань теорії мислення.

Одним із найвідоміших філософів і вчених Давньої Греції був **Арістотель** (384–322 рр. до н. е.). Він систематизував логіку як науку. Логічній проблематиці присвячені такі роботи Арістотеля: «Категорії», «Про тлумачення», «Аналітики», «Топіка» і «Про софістичні спростування». Учений відокремив зміст та форму думки

від форм мови, тобто розділив мислення і мову; визначив основні форми думки, сформулював принципи мислення, нині їх зазвичай називають основними законами логіки, або основними законами правильного мислення (закон тотожності, закон несуперечності, закон виключеного третього); розробив особливу форму міркування (категоричний силогізм) і теорію доказів; класифікував логічні помилки (паралогізми і софізми).

Під предметом науки логіки Арістотель розумів основні форми думки, їх структурні особливості та залежності, закони і найпоширеніші помилки, можливі у разі порушення цих законів.

Логіка середньовіччя (V–XI ст.) значною мірою була підпорядкована інтересам богослів'я. В Європі у період середньовіччя державній християнській ідеології були підпорядковані не лише наука, а й політика, культура та логіка. Остання використовувалася як інструмент, засіб обґрунтування догм церкви, вчення, яке було неупередженим, загальноприйнятним інструментом полеміки, критики, обґрунтування та доведення. Найвідомішою постаттю цього періоду можна вважати Михайла Псьола (1018–1096). Він запровадив буквене (давньогрецьке) позначення суджень, спеціальні слова – модуси фігур силогізму. Окрім того, у період середньовіччя є і цікаві приклади несхоластичної логіки – *Абеляр, У. Шервуд, П. Раме, Д. Скот, В. Бурлей, У. Оккам, Ж. Бурідан, А. Саксонський* та ін.

У цей період теоретичний пошук у логіці розгорнувся навколо проблеми пояснення природи загальних понять (реалісти – *А. Кентерберійський та Т. Аквінський, номіналісти: І. Росцелін та У. Оккам*).

Логіка Нового часу (XVII–XIX ст.). На початку Нового часу *Ф. Бекон* (1561–1626) і *Р. Декарт* (1596–1650) виступили проти арістотелівської логіки, яку спотворила схоластика середньовіччя. Вони спробували створити логіку відкриттів, що дає змогу за допомогою спостережень, досвіду, експериментів відображати природний світ і його властивості відповідно до природи цього світу, адекватніше, ніж це було в арістотелівській середньовічній логіці. Ф. Бекон та Р. Декарт відкрили нові методи наукового пізнання: індуктивний та дедуктивний.

Німецький мислитель *І. Кант* виступив проти абсолютизації законів логіки та запропонував для подолання обмеженості загальної (формальної) логіки, яка неминуче суперечить сама собі, коли намагається пізнати «річ в собі», створити нову (трансценденталь-

ну) логіку. У ній логічні форми розглядаються як апіорні (додосвідні) властивості розуму. Його учень *Г. Гегель* запропонував діалектичну логіку, згідно з якою відбувається перехід від якісних змін до кількісних.

Сучасна логіка визначається двома основними напрямками: класична логіка та некласична логіка. Найважливішими напрямками сучасної класичної логіки є логіка висловлювань, логіка предикатів, які розвивали наприкінці XIX – початку XX ст. *Г. Фреге, Ч. Пірс, Б. Рассел і А. Норт Вайдгед*. Про некласичну логіку йдеться тоді, коли заперечується принаймні один із двох принципів класичної логіки (принцип двозначності і/або принцип екстенсійності).

1.3. Значення логіки юридичної у формуванні логічної культури мислення юриста

В сучасній логічній практиці широко використовується весь арсенал логічних засобів: визначення (юридичних понять), поділ (наприклад, класифікація злочинів), версія (як вид гіпотези), умовивід (наприклад, в обвинувальному чи виправдовувальному вироків), доведення та спростування (наприклад, під час досудового розслідування та судового розгляду).

Предметом судового розгляду, є як правило, подія, що вже відбулася. *Процес доказування* – це специфічна форма пізнання істини при розслідуванні кримінальних та адміністративних правопорушень. Тут головну роль відіграють логічні засоби пізнання, в першу чергу, умовивід.

Змістовну основу формально-логічної культури мислення юристів, яка утворюється і розвивається засобами формальної логіки, складає глибоке знання таких компонентів:

– формально-логічних принципів та законів, що служать відправним пунктом для реалізації вимог логіки в юридичній практиці;

– форм абстрактного мислення – понять, суджень, умовиводів, гіпотез, теорій та ін.;

– методів пізнання і виявлення логічних зв'язків, які мають формально-логічну природу;

– ділення понять, перетворення суджень та ін.;

– сукупності численних правил і вимог, які впливають з формально-логічних законів, структури думки, методів побудови суджень;

– засобів, прийомів і способів забезпечення доказовості і переконливості юридичної теорії і практики, професійної мови;

– застережень від можливих логічних помилок умисного (софістичного) чи неумисного (паралогічного) характеру.

Культура абстрактно-логічного мислення складає найважливіший елемент фундаменту логічної культури юриста. Вона **включає в себе:**

а) певну сукупність знань про засоби розумової діяльності і їх форми, що посилюють світоглядну і методологічну позицію формально-логічного рішення найбільш типових проблем, що висуваються юридичною практикою;

б) уміння використати ці знання в процесі мислення;

в) стійкі навички формування структурованої і переконливої думки, забезпечення надійного самоконтролю в процесі мислення.

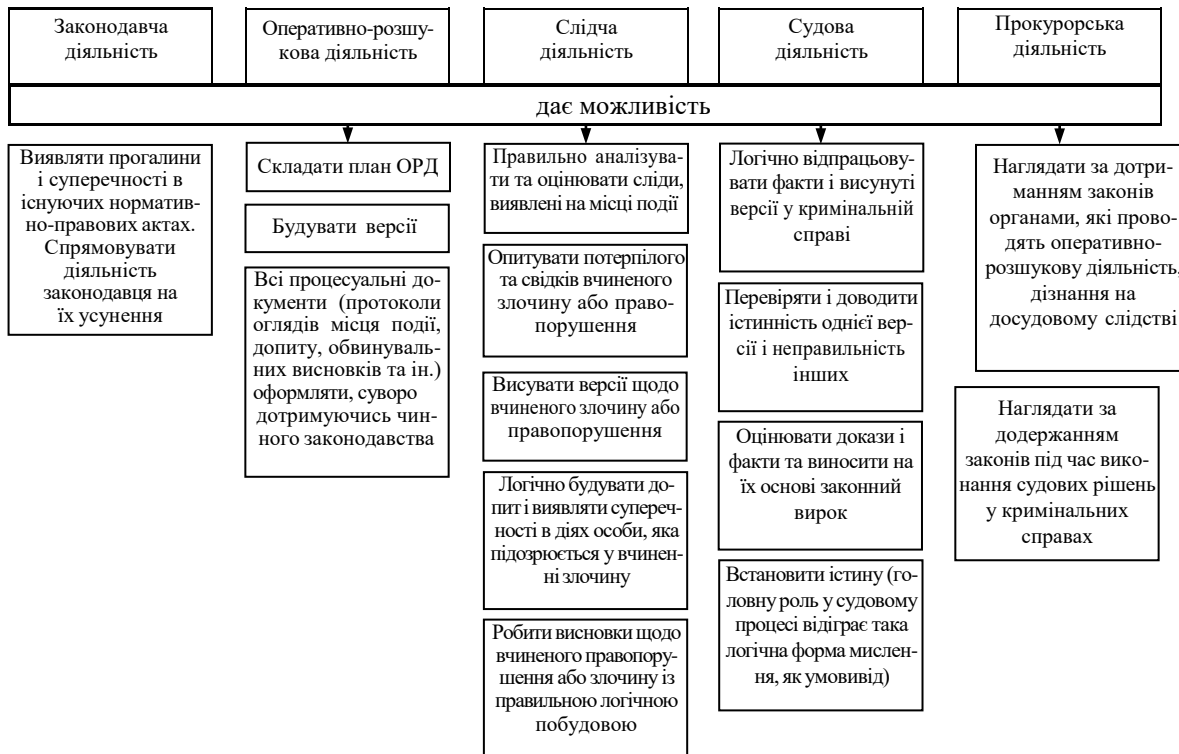
Отже, знання формальної логіки допомагає юристові:

1) свідомо використовувати принципи правильного мислення, чітко формулювати структуровану і переконливу думку, самостійно мислити, розвивати і дисциплінувати свої розумові здібності, удосконалювати формальний апарат мислення;

2) розвивати логічно струнку і аргументовану професійну мову забезпечувати її наукову переконливість;

3) логічно правильно складати офіційні юридичні документи: протоколи, акти, висновки, огляди, накази, директиви і т. п.

Значення логіки для працівників правоохоронних органів

Таблиця та схеми

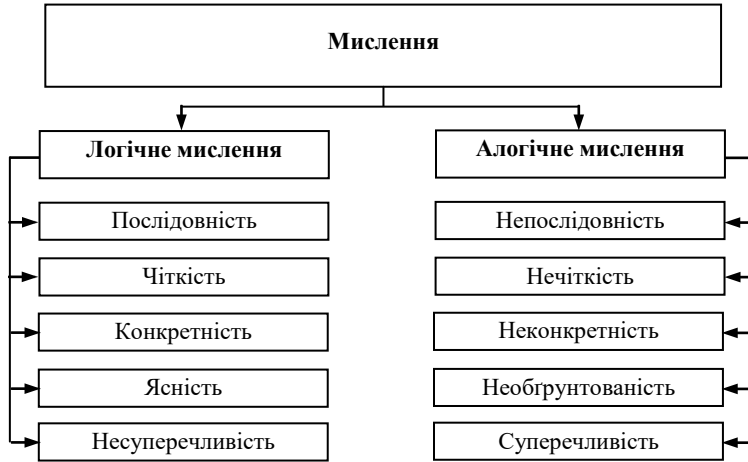
Питання 1.1

**ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ЛОГІКИ
(ВІД ДАВНЬОІНДІЙСЬКИХ ДЖЕРЕЛ)**

Часові рамки	Назва етапу	Напрямок логіки	Засновник
VI–V ст. до н.е. – II ст. н.е.	Перший	Рання буддистська логіка	Готама
III–V ст.	Другий	Логіка вайшешика і ньяя	Васубандху
VI–VIII ст.	Третій	Розквіт буддистської логіки, логіка джайністів, санкх'я, міманса, веданта	Дхармакірті Дигнага

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ЛОГІКИ

Часові рамки	Назва етапу	Розділ (напрямок логіки)	Засновник
IV ст. до н.е. – друга половина XIX ст.	Перший (традиційний)	Традиційна (арістотелівська) логіка	Арістотель
Друга половина XIX ст. до нашого часу	Другий (сучасний) Перший підетап Другий підетап Другий етапу	Сучасна логіка , яка складається з: класичної логіки (логіка висловлювань, логіка предикатів); некласичної логіки (алетична логіка, епістимічна логіка, деонтична логіка, темпоральна логіка, логіка дії, логіка імперативів та ін.)	Г. Лейбніц; Б. Рассел, А. Уайтхед К.Твардовський А. Марков, Г. Х. фон Врігт

Раціональне мислення – мислення, яке реалізується в точних логічно визначених термінах

Ірраціональне мислення – мислення яке неадекватно відображає процеси і явища, «несвідоме», «неосмислене»

Мислення – це відображення об'єктивної діяльності в думках людей. Воно суттєво відрізняється від таких чуттєвих форм відображення, як відчуття, сприйняття і уявлення. Мислення за своєю природою має суспільний характер. Це означає, що воно виникає і розвивається з появою людини і суспільства. Отже, за своєю природою мислення є суспільним, воно неможливе без мови та спілкування людей

Абстрагування

Це уявне виділення істотних ознак предмета і відокремлення від маси інших властивостей (*держава, право, закон, Кримінальний кодекс, привокзал*)

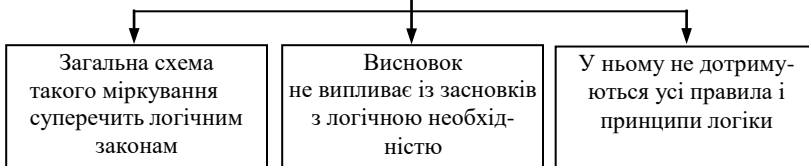
У сучасній юридичній теорії і практиці широко використовується весь багатий арсенал логіки як науки. Починаючи з визначень і закінчуючи доказом, гіпотезою і версією. Для успішного використання всього логічного арсеналу необхідно досконало ним володіти. Стати хорошим фахівцем-юристом означає, по-перше, володіти високою правовою культурою, а по-друге – високою логічною культурою. У складних ситуаціях розслідування неможливо досягти успіху в розкритті злочину без знання основ діалектичної і формальної логіки, без вміння слідчого творчо мислити, без здатності його до логічних суджень і умовиводу.

Оволодіння навичками логічного мислення має важливе значення для юристів, специфіка роботи яких полягає у постійному застосуванні логічних прийомів і методів: визначень, класифікацій, поділів, аргументацій і спростувань.

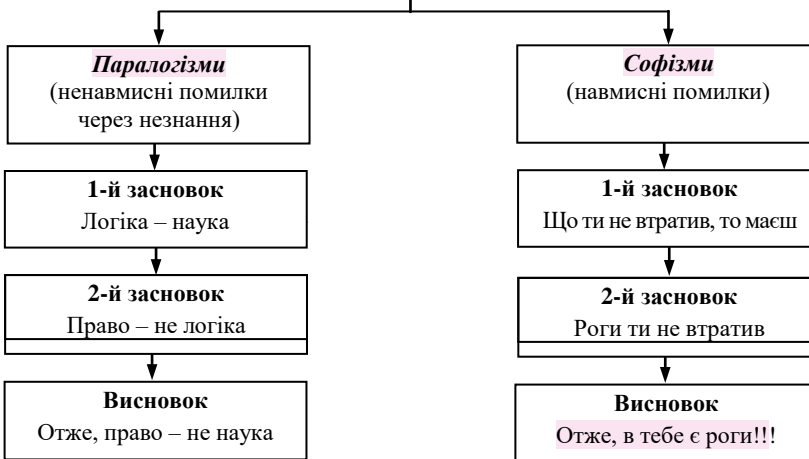
І.В. Хоменко

Характерні риси неправильного мислення

Неправильне міркування

Помилки

Платон у своїй «Державі» позбавив права на дискусію людей з розумом слабким і нерозвинутим...

Мішель де Монтень

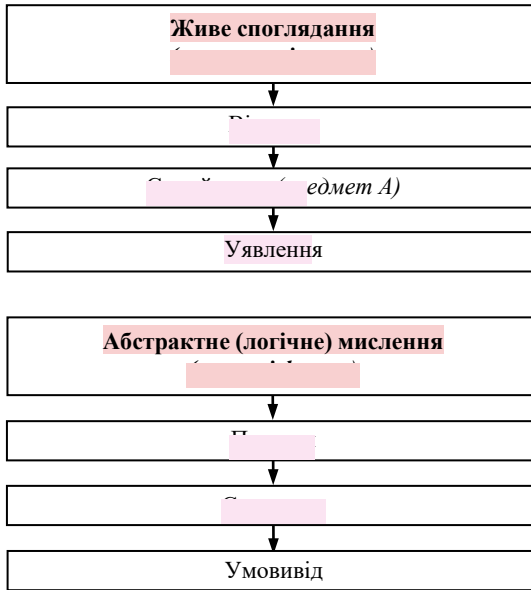
Чудова думка втрачає свою цінність, коли вона погано висловлена.

Ф. Вольтер

Немає іншої галузі суспільного життя, де б порушення законів логіки і побудови неправильного умовиводу, де приведення хибних аргументів могли б спричинити таку велику шкоду, як у галузі права.

В. М. Кудрявцев

Процес пізнання

Пізнання – складний діалектичний процес проникнення людського розуму в суть речей, процесів і явищ, в їх закономірні зв'язки і відносини.

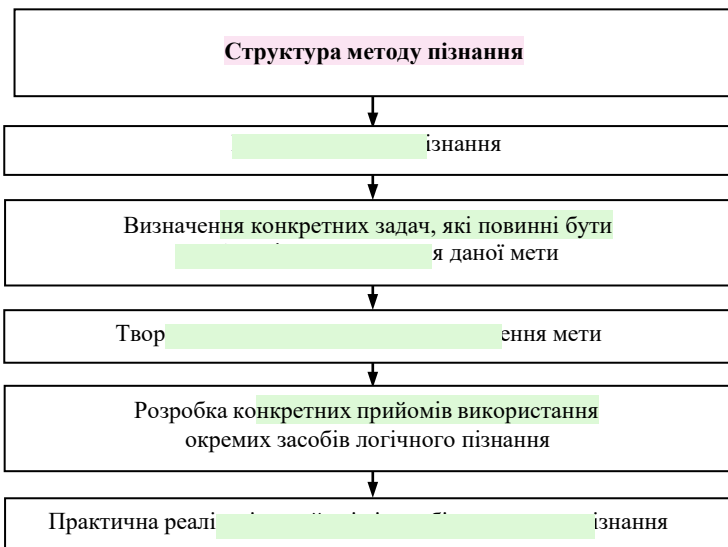
Абстракція (лат. abstraction – віддалення, відволікання) – процес свідомого виділення, розчленування окремих або загальних ознак, властивостей і відношень конкретного предмета або явища, які цікавлять нас в даний момент, і свідомого відокремлення їх від множини інших ознак, властивостей, зв'язків,

Мислення бере у предметів і явищ загальне, суттєве і відокремлюється (абстрагується) від другорядного, не суттєвого.

Боротьба правоохоронців за правду за істину неможлива без логікогносеологічного процесу пізнання. Шлях до істини складний. Досягнути істини – це означає захистити людину, її свободу, честь і гідність.

Істина є велике слово. Якщо дух і душа людини ще здорові, то у неї при звуках цього слова повинні вище підніматися груди.

Г. Гегель

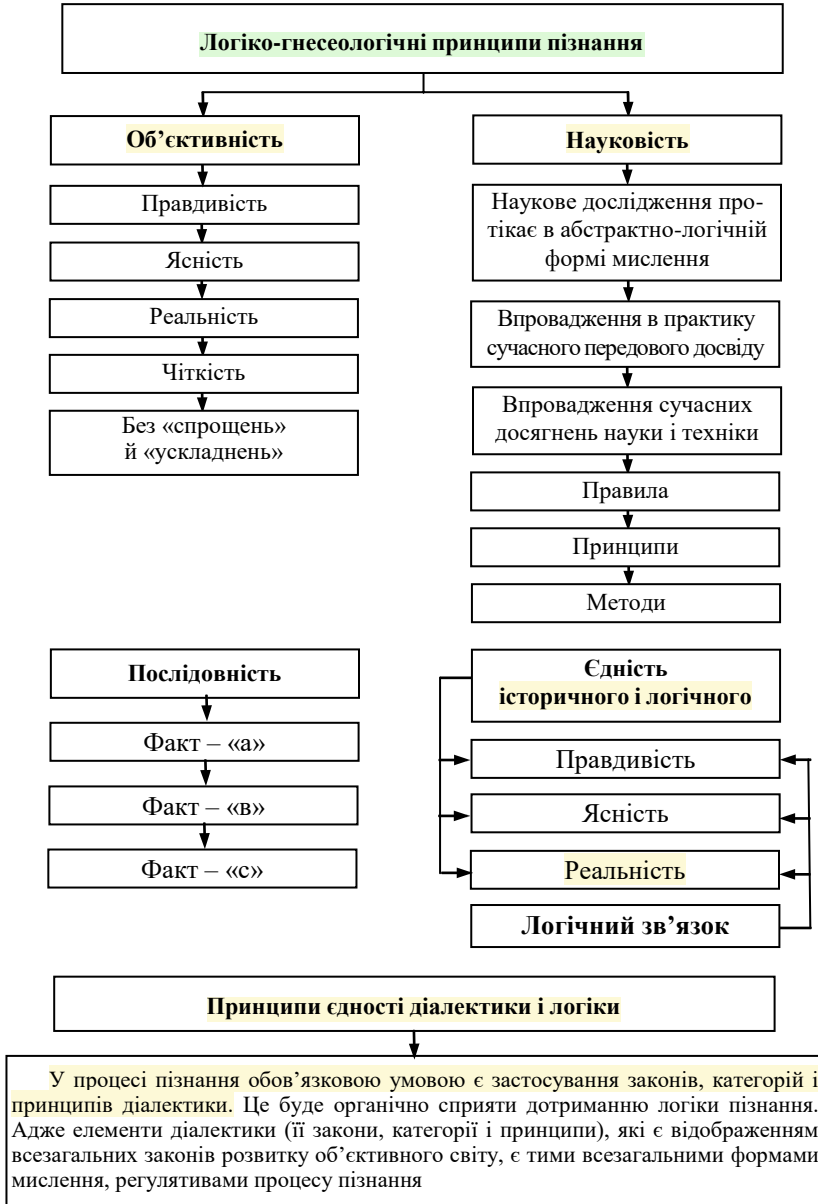

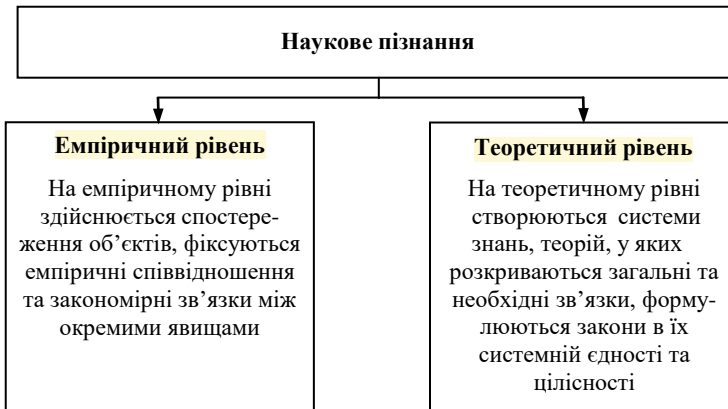
Пізнання – складний діалектичний процес проникнення людського розуму в сутність речей, процесів і явищ в їх закономірні зв’язки і відносини. Логіко-філософський підхід до аналізу процесів і явищ об’єктивної дійсності забезпечує отримання глибоких і достовірних знань в пізнанні оточуючого світу.

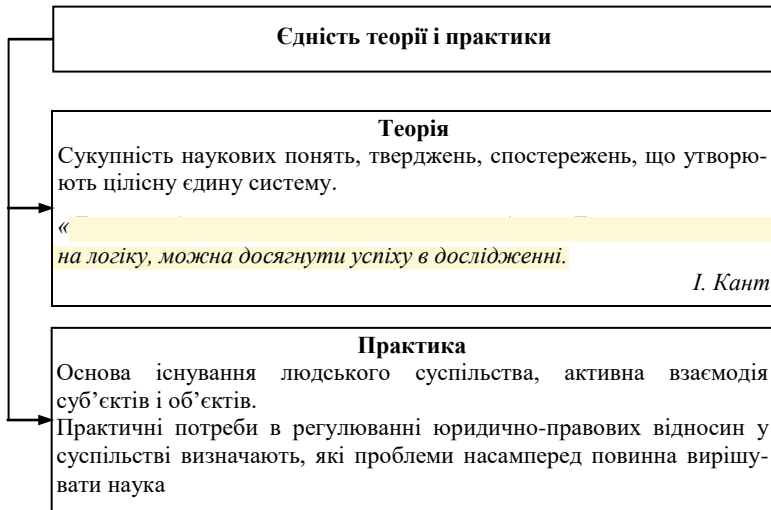
Проблема пізнання – одна з найактуальніших не тільки у філософії, а й у праві. Чітке усвідомлення всіма правниками важливості логіко-філософських теоретичних концепцій пізнання істини озброює їх не тільки знаннями, а й науково-логічними методами як ефективним знаряддям у виконанні свого професійного обов’язку, який полягає насамперед у правотворчості та активній протидії злочинності, захисті прав і свобод людини і громадянина.

Залежно від того, встановлена у кримінальній справі істина чи її встановити не вдалося, залежить доля людини.

У розслідуванні кримінальної справи Кримінально-процесуальний закон чітко регулює і процес пізнання, його зміст та форму.

**Роль теорії і практики
в професійній діяльності юриста**

